

LIDIA MUZYCZUK-POLAK

PERCEPCJA LEKTUR U DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

„Wychować czytelnika, to nie znaczy tylko ukształtować czytelnicze zainteresowania ucznia, ale także, w miarę możliwości, wyrobić jego literacki gust, umiejętność głębokiej i wiernej percepcji przeczytanego tekstu, jak również sprawić, aby książka stała się duchową potrzebą rosnącego człowieka”¹.

Powyższy cytat posłużył mi jako myśl przewodnia mojej pracy badawczej, a także rozważań związanych z procesem percepcji u dzieci młodszych. Dlatego też przedmiotem badań uczyniłam czytelnictwo w zakresie lektur u uczniów klasy trzeciej szkoły podstawowej.

Dla każdego człowieka bardzo ważny, a zarazem trudny jest czas związany z opanowaniem nowych dla niego umiejętności. Podobnie dzieje się w klasach niższych, kiedy uczniowie napotykać na wiele barier związanych z nauką czytania (zapamiętanie i rozpoznawanie liter, czytanie wyrazów i zdań, coraz dłuższe teksty itd.), dlatego też dość szybko zniechęcają się do kontaktów literackich. Stąd tak niezwykle ważne wydaje się zapoznanie osób kierujących inicjacją literacką dzieci z możliwościami psychofizycznymi początkujących czytelników, a także z atrakcyjnymi formami pracy z lekturą².

Proces dziecięcej percepcji lektur zainteresował mnie na tyle, że zdecydowałam się odszukać odpowiedzi na pytanie: które elementy utworu literackiego i w jakim stopniu oddziałują na uczniów młodszych z uwzględnieniem środowiska miejskiego i wiejskiego?

Metody i techniki badawcze. Sposób ich realizacji

Zmierzając do zebrania materiału empirycznego związanego z interesującym mnie problemem, wybrałam sondaż diagnostyczny jako metodę najwłaściwszą do ukazania tego zjawiska. W swoich badaniach wykorzystałam najczęściej stosowane w sondażu techniki: ankietę jako technikę główną oraz obserwację i wywiad jako techniki wspomagające. Ponadto w czasie badań wystąpiły techniki autoekspresyjne: swobodne wypowiedzi pisemne, a także analiza wytworów uczniów³.

Poniżej przedstawię krótko organizację procesu spostrzegania uczniów klas trzecich. Swoje wypowiedzi dzieci zapisywały na osobnych kartkach oznaczonych imieniem i nazwiskiem. Jako pierwszy miał miejsce pisemny wywiad dotyczący sposobu kontaktu z lekturą. Dzieci zapoznały się z określeniami zapisanymi wcześniej na tablicy, a następnie zapisywały na kartkach numer wybranego przez siebie sformułowania:

- 1) bardziej lubię czytać książki niż słuchać,
- 2) bardziej lubię słuchać jak ktoś czyta, niż samodzielnie czytać,
- 3) lubię czytać i słuchać w równej mierze,
- 4) nie lubię czytać ani słuchać, bo lubię...

Później, w czasie odrębnych jednostek lekcyjnych w różnych dniach, wystąpiła prezentacja wybranych lektur szkolnych:

- *Filip i jego załoga na kółkach* J. Broniewska,
- *Ziarenka maku* J. Ratajczak,
- *Złota studzienka* – baśń W. Dobaczewskiej ze zbioru S. Wortman *U złotego źródła. Baśnie polskie*,
- *Może Anna i ja zostaniemy piastunkami do dzieci* – fragment książki pt. *Dzieci z Bullerbyn* A. Lindgren.

Przedstawianiu każdej książki towarzyszyły charakterystyczne etapy:

- 1) głośne czytanie wybranego tekstu,
- 2) dokładna prezentacja książki na zewnątrz i w środku, z możliwością samodzielnego przeglądu przez każdego ucznia,
- 3) zapoznanie dzieci z kwestionariuszem ankiety dotyczącej wybranych cech określających książkę,
- 4) wykonanie przez uczniów ilustracji do wierszy *Wiatr* i *Ulewa*, wybranych ze zbioru *Ziarenka maku* (dzieci siedzące w jednej ławce ilustrowały różne wiersze),
- 5) obserwacja zachowania dzieci podczas czytania lektury prowadzona przez osobę towarzyszącą mi w czasie badań, która jednocześnie wypełniała arkusze obserwacji.

Dodatkowo wystąpił minisondaż dotyczący opinii uczniów o fikcyjnej książce pt. *Przygody Borysa Przerzywacza*. Uczniom zostały przedstawione cztery pisemne wypowiedzi o wspomnianej książce, zapisane na dużych arkuszach papieru, które jednocześnie reprezentowały określone cechy utworu literackiego: bohater, wydarzenia, język, komizm. Uczniowie klasy trzeciej na wsi i w mieście zapisywali tylko numer wybranej przez siebie wypowiedzi.

Na zakończenie badań zostały przypomniane wszystkie lektury. Tym razem zadanie uczniów polegało na wybraniu książki najciekawszej oraz na pisemnym uzasadnieniu swego wyboru. Dodatkowo wystąpiła tu ankieta określić adekwatnych do wybranej pozycji książkowej. Dzieci zapoznały się z kwestionariuszem ankiety, a potem wybierały trzy cechy najlepiej pasujące do preferowanej lektury. Na kartkach zapisywały jedynie numery odpowiadające wybranym określeniom.

Ostateczne badania to powtórnie przeprowadzony wywiad dotyczący kontaktów literackich preferowanych przez uczniów ze szkoły miejskiej i wiejskiej. Jego celem było ustalenie czy opinie dzieci uległy zmianie i w jakim stopniu⁴.

Poziom percepcji lektury u uczniów z klasy trzeciej w mieście i na wsi

Odzwierciedleniem percepcji uczniów z różnych środowisk mogą być trzy poziomy, które ustaliłam na podstawie pisemnych swobodnych wypowiedzi dzieci. Przy ustaleniu tych poziomów kierowałam się pewnymi wyznacznikami: z ilu zdań składa się wypowiedź ucznia oraz ile i jakie elementy utworu literackiego zostały przez niego dostrzeżone.

Poziomy percepcji uczniów klasy trzeciej:

- 1) percepcja niska: 1 element, 1–2 zdania,
- 2) percepcja przeciętna: 2 elementy, 1–2 zdania,
- 3) percepcja wielostronna: więcej niż 2 elementy, powyżej 2 zdania.

Najwyższy poziom – percepcja wielostronna – osiągnęło 38,4 % dzieci ze szkoły miejskiej, na wsi w tym przedziale znalazł się tylko jeden uczeń. W środowisku miejskim percepcja przeciętna dotyczy 35,6 % badanych uczniów i w końcu na najniższym poziomie umiejscowiło się 25 % dzieci. Z kolei w szkole wiejskiej przeszło połowa dzieci znalazła się na poziomie percepcji przeciętnej (52,6 %). Pozostałe dzieci w tym środowisku (42,1 %) osiągnęły najniższy poziom spostrzegania.

Ciekawą formą, która może świadczyć o procesie spostrzegania dziecka jest wykonanie przez niego ilustracji do prezentowanego tekstu literackiego. Oto jak przejawia się percepcja dzieci ze szkoły miejskiej i wiejskiej na podstawie ilustracji do wierszy J. Ratajczaka:

- ilustracje wykonane przez uczniów w mieście są w większości przypadków zgodne z treścią przedstawionych im utworów, zawierają wiele szczegółów, daje się zauważyć duże zróżnicowanie kolorów, prezentowane postacie i przedmioty są realistyczne, łatwe do rozpoznania, spośród prac dzieci można wybrać kilka wyjątkowo ciekawych,
- prace wykonane przez dzieci ze szkoły wiejskiej są przeważnie schematyczne, skromne, dzieci te podczas rysowania najchętniej posługiwały się kreską, ich rysunki cechuje znacznie mniejsza różnorodność, tak ze względu na liczbę jak i jakość przedstawionych elementów.

Elementy utworu literackiego dominujące w percepcji badanych uczniów

Wiadomym jest fakt, iż opinii dotyczących tej samej książki będzie tyle, ilu było jej czytelników. Każdy człowiek zwraca uwagę na różne elementy, a spostrzeżenia związane z książką mogą być szczegółowe, dokładne albo płytkie.

W tej części pracy badawczej zajęłam się ustaleniem, które elementy książki: wydarzenia, bohater, język czy gatunek są najczęściej dostrzegane przez uczniów klas trzecich, a które najmniej lub wcale nie są zauważane. Rzetelne badania umożliwiły mi specjalnie skonstruowane narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety zawierający zestaw cech określających książkę, swobodne wypowiedzi uczniów dotyczące prezentowanej lektury oraz zestaw opinii o fikcyjnej książce.

Zebrane wyniki moich badań ukazują pewne prawidłowości:

1. Uczniowie klasy trzeciej w szkole miejskiej zdecydowanie preferują określenia związane z elementem wydarzenia, co potwierdzają wszystkie zastosowane techniki badawcze. Dzieci w tym wieku są tak bardzo zaaferowane akcją prezentowanego im tekstu, że w większości przypadków nie zdają sobie świadomie sprawy z zależności i znaczenia innych cech utworu literackiego.
2. U dzieci na wsi percepcja eksponowanych elementów książki była dość zróżnicowana, w tym środowisku daje się zauważyć tendencje dostrzegania komizmu, przy tym element ten nie przeważa tak zdecydowanie nad innymi, jak w mieście wydarzenia.
3. Duża zgodność w opiniach dzieci z różnych środowisk, wystąpiła w przypadku najmniej spostrzeganych elementów. Wyniki badań uzyskanych na podstawie kwestionariusza ankiety wskazują gatunek na najniższym poziomie percepcji uczniów, co potwierdziło się również w swobodnych wypowiedziach. W stosunkowo niskim stopniu dostrzeżono określenia związane z językiem, co wynika z kwestionariusza ankiety, element ten wystąpił jako najmniej spostrzegany, obok gatunku, w pisemnych wypowiedziach dzieci ze środowiska miejskiego i wiejskiego.

Wspomniane wcześniej spostrzeżenia pozwalają stwierdzić, iż dzieci 9-letnie z miasta i ze wsi zaledwie w niewielkim stopniu zauważają to, co nie jest bezpośrednio związane z treścią, akcją utworu. Na ogół nie potrafią samodzielnie, bez pomocy nauczyciela dostrzec związku pomiędzy ciekawym wydarzeniem a językiem czy stylem, który je przedstawia, nie rozróżniają świadomie gatunków literackich.

Udział i znaczenie własności utworu literackiego, a także cech zewnętrznych książki w wyborze najbardziej atrakcyjnej lektury przez uczniów klasy trzeciej

U większości uczniów klas niższych występuje potrzeba czytania i kontaktu z książką. Czytanie książek dla przyjemności zachęca do wszelkich kontaktów z literaturą, może stać się podstawą dobrych nawyków czytania oraz pewnej kultury czytelniczej⁵. Dlatego też niezwykle ważne jest umożliwienie szerokiego dostępu do książki początkującemu czytelnikowi.

Przeprowadzone badania pozwoliły mi również na zorientowanie się, które lektury, spośród czterech przedstawionych dzieciom w jednakowy sposób w mieście i na wsi, zostały przez nie uznane za najbardziej atrakcyjne. Wybory dzieci z obydwu środowisk okazały się niezwykle zgodne. Największą popularność zdobyła książka A. Lindgren pt. *Dzieci z Bullerbyn* (w mieście 71,4 % wyborów, na wsi 84,2 %), na drugim miejscu, chociaż zdecydowanie mniej wyborów, znalazły się baśnie S. Wortman. Badania dotyczące ulubionych książek znajdujących się w wykazie lektur dla klasy trzeciej, prowadzone przez H. Kufel⁶ w 1981 r. potwierdzają opinie badanych przede mną uczniów (pierwsze miejsce *Dzieci z Bullerbyn*). Podobnie wypowiadali się uczniowie klasy trzeciej ze szkoły ćwiczeń WSP

w Bydgoszczy (koniec roku szkolnego 1983/84), oni również najchętniej wybierali książkę A. Lindgren.

Powyższe przykłady nasuwają spostrzeżenia, iż uczniowie klasy trzeciej z lubością oddają się lekturze o wartkiej akcji, żartobliwym charakterze i ukazującej ciekawe przygody bohaterów – rówieśników. Podobne wnioski wystąpiły u M. Węglińskiej: „Dla uczniów klas niższych należy do czytania na lekcji wybierać książki zawierające elementy humoru, komizmu, a także książki bardzo ciekawe”⁷.

Wybór najciekawszej książki uczniowie uzasadniali poprzez dobieranie odpowiednich cech zapisanych w kwestionariuszu ankiety. To z kolei pozwoliło mi określić znaczenie cech zewnętrznych oraz własności utworu literackiego w wyborach dzieci. Dane otrzymane przy pomocy ankiety wykazują, iż u uczniów w szkole miejskiej dominuje percepcja z przewagą cech zewnętrznych książki, o czym zadecydowało preferowanie określeń będących odzwierciedleniem elementów związanych z szatą graficzną („jest gruba”, „jest duża”). W środowisku wiejskim zapanowała percepcja z przewagą własności utworu literackiego. Tutaj dzieci używały najchętniej określenia „ma wiele zabawnych historii”, które należało do grupy cech wewnętrznych książki.

Sposoby kontaktu z utworem literackim preferowane przez dzieci młodsze

Mając na uwadze fakt, że u wielu dzieci w klasach niższych pojawiają się pierwsze kontakty literackie, dużo starań należy włożyć w to, aby zainteresować początkującego czytelnika książką i czytaniem.

Pewną część swojej pracy badawczej poświęciłam zagadnieniu organizacji czasu wolnego przez uczniów klas trzecich, przy tym dokładnie określiłam formy kontaktów literackich. Pisemny wywiad związany z wyżej wspomnianymi badaniami przeprowadziłam dwukrotnie: na początku i na zakończenie działalności badawczej.

Wybory dzieci świadczą o tym, że obcowanie z książką daje im sporo satysfakcji. W obydwu badanych przeze mnie środowiskach rozmaite kontakty literackie preferuje przeszło połowa uczniów (w mieście 64 %, na wsi 57,9 %). Badania przeprowadzone powtórnie wykazują zwiększenie zainteresowania tą formą spędzania czasu wolnego u dzieci w szkole miejskiej (67 %). Przy tym dość wyraźnie daje się zaobserwować skłonność uczniów klasy trzeciej ze szkoły miejskiej i wiejskiej do samodzielnego czytania książek. Może to oznaczać, że do tego typu kontaktów literackich są przyzwyczajone, że właśnie taki sposób obcowania z lekturą występuje w ich życiu najczęściej.

Materiał empiryczny uzyskany z badań stanowi źródło poznawcze, na podstawie którego można wysnuć pewne wnioski:

1. Procesy spostrzegania, podobnie jak inne procesy myślowe również podlegają procesom kształcenia. Jednym z zadań szkoły i rodziców powinno więc być stymulowanie percepcji u dzieci młodszych, a tym samym u małych czytelników w odniesieniu do książki. Szkoła i nauczyciel winien starać się o rozwijanie wszechstronnej percepcji u dzieci podczas ich kontaktu z książką, zwracać uwagę nie tylko na jej cechy zewnętrzne, lecz także różnorodne elementy utworu literackiego. Troska o wielostronną, bogatą percepcję lektury – w szerokim zakresie tego słowa – ma duże znaczenie w rozwijaniu upodobań literackich u dzieci.

2. Mały czytelnik pochłonięty przez lekturę jest tak bardzo zaabsorbowany akcją, treścią utworu literackiego, zafascynowany pozytywną postawą bohatera lub wzburzony jego niewłaściwym zachowaniem, że zaledwie w niewielkim stopniu dostrzega inne własności utworu, jak na przykład: język, czy styl pisania. Konieczne jest zwrócenie uwagi dziecka przez dorosłych – nauczyciela, rodzica, bibliotekarza – na znaczenie także tych elementów utworu literackiego dla zrozumienia i przeżycia treści. W ten sposób należy zachęcać dzieci do zapoznania się z treścią książki, a nie tylko wybieranie pozycji ciekawych ze względu na szatę graficzną. Ponadto uczniów w klasach niższych trzeba stopniowo wdrażać do świadomego rozróżniania podstawowych gatunków literackich i operowania tymi pojęciami.

3. Bogaty wybór literatury dla dzieci zawiera wiele cennych przykładów pozycji książkowych, które trzeba przybliżyć dzieciom w najbardziej przystępny dla nich sposób, zgodnie z ich predyspozycjami psychofizycznymi, zainteresowaniami, potrzebami. Początkujący czytelnik w okresie inicjacji literackiej powinien mieć szeroki dostęp do książki i możliwość samodzielnego wyboru, gdyż właśnie takie kontakty literackie mogą być podstawą rozwijania zainteresowań i zamiłowań czytelniczych.

4. W procesie rozbudzania aktywności czytelniczej ważna jest reklama książki. Może się to odbywać poprzez ukazanie jej walorów związanych z szatą graficzną, a także własnościami utworu literackiego. Stąd tak duże znaczenie odgrywają w tym przypadku atrakcyjne sposoby prezentacji książek. Ma ona również wpływ na inicjowanie stałej potrzeby orientacji w literaturze i nowościach czytelniczych.

5. Zachęcanie uczniów do rozmaitych sposobów zapoznania się z tekstem literackim ma niemałe znaczenie w kształtowaniu wszechstronnego rozwoju dziecka: słuchanie czytania przygotowuje do umiejętności odbioru audycji radiowej czy telewizyjnej, a także przedstawienia teatralnego, wzmacnia koncentrację uwagi w przypadku komunikacji werbalnej; samodzielne czytanie udoskonala technikę czytania, wzbogaca słownictwo ucznia, uczy posługiwania się książką i właściwego wykorzystania zawartych w niej informacji; omawianie

ilustracji czy przeźroczy związanych z treścią książki to bogaty materiał do kształcenia procesów spostrzegania, umiejętności obserwacji i porównywania. Z tych też względów nauczyciel zmierzający do rozwijania wielostronnej percepcji literatury u uczniów młodszych powinien starać się o to, by dziecko mogło poznać utwór raz samo, następnie słuchając czytania, czy też przy pomocy środków audiowizualnych (radio, telewizja, rzutnik).

PRZYPISY

- ¹Z. Szkutnik: Badania czytelnicze w bibliotece szkolnej. Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Poznaniu 1979 s. 9
- ²K. Lenartowska, W. Świętek: Lektura w klasach I–III. Warszawa WSiP 1987 s. 27–72
- ³L. Muzyczuk: Percepcja lektur u dzieci w młodszym wieku szkolnym (praca magisterska, maszynopis). Bydgoszcz WSP 1989 s. 35–39
- ⁴L. Muzyczuk: Percepcja lektur...tamże s. 42–45
- ⁵K. Lenartowska, W. Świętek: Lektura... tamże s. 19
- ⁶H. Kufel: Rozwój zainteresowań czytelniczych u dzieci młodszych (praca magisterska, maszynopis). Bydgoszcz WSP 1981
- ⁷M. Węglińska: Znajomość lektury szkolnej wśród uczniów klas I–III. „Życie Szkoły” 1986 nr 6

PERZEPTION DER LEKTÜRE BEI KINDERN IN JÜNGEREM SCHULALTER

Zusammenfassung

Die Untersuchungen der Verfasserin erlauben das Kennenlernen der literarischen Gefallen bei Kindern der dritten Klasse städtischer und dörflicher Bevölkerung.